

*Жусупбек кызы Д., Багышбекова Г.М.***МЕДИА САБАТТУУЛУК: ТУУРА МААЛЫМАТТЫ  
АЖЫРАТА БИЛҮҮ***Жусупбек кызы Д., Багышбекова Г.М.***МЕДИАГРАМОТНОСТЬ: УМЕНИЕ ПРАВИЛЬНО  
РАЗЛИЧАТЬ ИНФОРМАЦИЮ***Jusupbek kyzy D., G.M. Bagyshbekova***MEDIA LITERACY: THE ABILITY TO CORRECTLY  
DISTINGUISH INFORMATION**

УДК: 007

Бул макалада туура маалыматты ажырата билүү ошондой эле медианы кантип башкарууну, баалоону жана кандай структуралары болуусу керек экендиги жөнүндө түшүндүрүлөт. Окутуунун интерактивдик формалары менен методдорун колдонуу аудиторияны активдүү катышууга, натыйжаларга жетишүүгө, жамаатташып иштөөгө жана билимдер менен көндүмдөрдү аң-сезимдүү түрдө өздөштүрүүгө шыктандырат. Интерактивдүү окутуунун мааниси окуу процесси студенттердин бардыгы катышкандай кылып уюштурулат, алар өз билгендерин жана ойлорун ортого сала алышат. Билимди өздөштүрүү процессинде, окуу материалын кабыл алууда студенттердин биргелешкен ишмердүүлүгү, алардын ар бири өзүнүн жеке салымын кошо алышат. Сандык – коддоштуруунун бир түрү, бул курал катары сан кызмат кылат, символдордун – алфавит тамгаларынын жардамы менен коддоштурулган бардык маалыматтар, бир тилден экинчи тилге которууну маалыматтын кодон алмаштырууну билүү. Медиа тармагындагы жаңы технологиялардын негизинде санарип каражаттардан каалаган убакта көрүүгө жана аны тартууга болоору жөнүндө кенири баяндалган.

**Негизги сөздөр:** медиа, маалымат, графикалык, колсүрөттөр, акустикалык, тексттик, сандык, сенсация, интерактивдүү окутуу, репутация.

В этой статье объясняется, как отличить нужную информацию, а также как управлять, оценивать и структурировать медиа. Использование интерактивных форм и методов обучения побуждает аудиторию к активному участию, достижению результатов, работе в команде и осознанному приобретению знаний и навыков. Важность интерактивного обучения заключается в том, что процесс обучения организован таким образом, чтобы все студенты могли делиться своими знаниями и идеями. В процессе получения знаний, совместной деятельности студентов по получению учебного материала, каждый из которых может внести свой вклад. Числовое – это форма кодирования, которая служит инструментом для чисел, вся информация кодируется с помощью символов – букв алфавита, возможность переводить информацию с одного языка на другой, изменять код информации. Широко известно, что цифровые медиа можно просматривать и распространять в любое время на основе новых технологий в области медиа.

**Ключевые слова:** медиа, информационные, графические, изображения, акустические, текстовый, цифровой, сенсорный, интерактивное обучение, репутация.

This article explains how to properly distinguish between information, as well as how to manage, evaluate, and what structures should be present in the media. The use of interactive forms and methods of teaching encourages the audience to actively participate, achieve results, work together and consciously acquire knowledge and skills. The essence of interactive learning process is organized in such a way that all students are involved, so that they can share their knowledge and thoughts. Joint activity of students in the process of assimilation of knowledge, perception of educational material, each of which makes its own individual contribution. Numerical coding is a type of coding, the tool of which is a number, all information is encoded using characters-letters of the alphabet, knowledge of translation from one language to replace the information code. It details what can be watched and broadcast on digital media at any time based on new technologies in the media industry.

**Key words:** media, information, graphics, images, acoustics, text, digital, touch, interactive learning, reputation.

«Маалымат» деген термин латын тилинен information – түшүндүрүү, баяндап айтып берүү, маалыматтар топтому дегенди түшүндүрөт.

Массалык маалымат каражаттары – бул техникалык каражаттардын жардамы менен коомдо ачык жалпыга жеткиликтүү маалымат берүүчүн түзүлгөн мекеме.

ММКлар маалыматты чогултуп, иштеп чыгат жана трансляция жасайт.

ММКлар төмөнкүдөй бөлүктөрдөн турат:

- басылма – бул китептер, гезиттер, журналдар, башкача айтканда текст, графика сүрөттөрү менен кагазга басылган чыгармалар.

- электрондук – бул телевидение, эгер таркатуучу акустикалык жана визуалдык маалыматты аналогдук же санарип түрүндө кабель же электромагниттик толкундар менен трансляция кылат, ошону менен бирге мындай маалыматтарды ар түрдүү передача катары телевизиондук аппараттарда кабель, антенна же спутник аркылуу кабыл алышат.

- радио – бул медианын бир түрү анда радиокмпаниялар программаларды түзүп, аларды радиостанциялар аркылуу радиопремникке таркатышат, угуучулар аларды тандап угушат.

- Жаны медиа – бул массалык маалымат каражаттарынын жаны форматы, санарип каражаттардан каалаган убакта көрүүгө болот жана аны таратууга активдүү катышуусуна жол берет (социалдык тармактар).

«Маалымат» деген түшүнүк катышкан сөз айкаштары бүгүнкү күндө биздин жашообуздун ажырагыс бир бөлүгү болуп калды, ал эми маалымат биз жашаган дүйнөнүн бир бөлүгүнө айланды. Технологиялар маалыматтан жаңы виртуалдык аалам түзүүгө жол берди. Бул бизге болуп көрбөгөндөй мүмкүнчүлүктөрдү ачат. Мисалы, биз каалаган дүйнөлүк Массалык маалымат каражаттарынын жаңылыктарын окуй алабыз, Жердин башка бурчундагы адам менен байланыша алабыз, дээрлик бир көз ирмемде аны менен маалымат алмаша алабыз. Бүгүн бизге китепканага барып кереги жок анткени каалаган китепкана биздин гаджеттерибиз аркылуу жеткиликтүү. Ал тургай дүкөнгө барып да кереги жок: каалаган азык-түлүктү интернет-тиркемелери аркылуу алууга болот.

Жалпысынан маалымат деген – бул бизди курчап турган дүйнө жөнүндө, андагы болгон процесстер жөнүндөгү тирүү организм же электрондук машина же башка маалыматтык системалар аркылуу кабылдана турган бардык маалыматтар.

Бүгүнкү күндө маалыматты илимий термин катары аныктай турган бирдиктүү термин жок. Ар кайсы билим жаатында бул түшүнүк ошол чөйрөнүн өзгөчөлүктөрүнө жараша сүрөттөлөт. Мисалы, «маалымат» деген түшүнүк информатика курсунда базалык түшүнүк болуп саналат жана ага башка «жөнөкөй» түшүнүктөр аркылуу аныктама берүү мүмкүн эмес. Биз айлана-чөйрөдөн маалыматты сезүү органдарыбыз аркылуу алабыз, андан тышкары ойлоону, анализдөө, ой бүтүмдөрүн чыгаруу аркылуу маалыматка ээ болобуз. Ошондуктан, биз алган маалыматты формасы жагынан ала турган болсок, аны бир нече түргө бөлүүгө болот.

**Маалыматтын түрлөрү.** Графикалык – бул бардык схемалар, чиймелер, графика, фотосүрөттөр жана колсүрөттөр.

Акустикалык – бул биз үн аркылуу алган маалымат, табияттан алышыбыз мүмкүн (деңиз шоокуму, чымчыктын сайраганы), ошондой эле жасалма булактардын жардамы менен да ала алабыз.

Тексттик – символдордун – алфавит тамгаларынын жардамы менен коддоштурулган бардык маалыматтар. Эң кызыгы, бир тилден экинчи тилге которууну маалыматтын кодун алмаштыруу деп атаса болот.

Сандык – коддоштуруунун дагы бир түрү, бул жерде курал катары сан кызмат кылат.

Видеомаалымат – образдарды кыймылдуу абалы менен элесин түшүрүп калуу же сактоо.

Дене туюму аркылуу берилчү маалымат – биздин сезүү органдарыбыз аркылуу ала турган бардык маалыматтар: тийип көрүү, угуу, жыт сезүү, кармап көрүү.

Маалыматты пайдалануунун жолдору өтө көп. Бирок, биргелешкен анализ көрсөткөндөй, маалыматтын бардык мүмкүнчүлүктөрүн эки топко бөлүүгө болот. Аны позитивдүү, жаратмандык максатта колдонуу жана негативдүү максатта колдонуу.

Маалыматты тынчтык максатта эмес, арам ой менен пайдалануунун амалдары, мүмкүнчүлүктөрү өтө көп. Мындай көрүнүштөр менен биз дээрлик күнүгө туш болобуз, бирок бул дал ошол маалыматты негативдүү максатта пайдалануу экенине көп учурда маани деле бербейбиз. Маалыматтын мына ушундай жагымсыз көрүнүштөрүнөн өзүбүздү болушунча коргоо керек. Сынчыл ой жүгүртүү – маалыматты анализ кылууга, бүтүмдөрдү чыгарууга жана жүргүзүлгөн анализдин негизинде чечим кабыл алууга жол бере турган, ошондой эле көргөн-уккандын баарына ишене бербей (кээде эркибизге каршы), жеке пикирибизге ээ болуп жана өз позициябызды коргоого жардам бере турган эң маанилүү көндүм. Окууга байланыштуу айтсак, сынчыл ой жүгүртүү окуу учурунда биз таянган булактарды тандоого жардам берет, себеп менен кесепеттин байланышын көргөнгө үйрөтөт, маалыматты жалпылаганды жана структуралаганды үйрөтөт, өз позицияңа аргументтерди табууга жана башкалардын позициясындагы чабал жактарын көрүүгө үйрөтөт. Сынчыл ой жүгүртүү тарых, философия, политология, коомтаануу сыяктуу сабактарды окууда абдан маанилүү, бул жерде жалаң гана билим эмес, талдай билүү жөндөмү зарыл, бир суроонун жалгыз гана туура жообу болбойт. Сынчыл ой жүгүртүүнүн деңгээли канчалык жогору болсо, окуу программасын өздөштүрүү ошончолук жеңил болот. Сынчыл ой жүгүртүү – бул бир нерсени анализдей билүү, ал эми эң жөнөкөй анализ – бул бир нерсени экинчи нерсе менен салыштыруу.

Маалыматтын кийинки белгиси – бул **жакындыгы**.

Абдан кызыктуу жана өзүнө тарткан укмуштуудай иш чаралар жана сунуштар абдан көп. Бирок, биринчиден, алардын биздин жашообузга түздөн-түз таасири жок, анткени алыс жакта өткөрүлүүдө. Экинчиден, биз аларды колдоно албайбыз же аларга катыша албайбыз, анткени алар бизден убакыт же географиялык жактан алыс. Ошондуктан, бизге «жакын» орун алган маалымат биз үчүн маанилүү жана баалуу. «Жакын» дегенде ал нерсени биз да колдоно алуу мүмкүнчүлүгү катары түшүнүү керек.

Маалыматтын жардамы менен биздин маанайыбызга, жүрүм-турумубузга, ойлорубузга, бул же тигил окуяны же көрүнүштү кабылдообузга таасир этүүгө болот.

Жалпысынан алганда маалыматтын чын-бышыктыгын текшергенге жардам берген кандай амал болбосун колдонууга болот.

Биз бул же тигил маалыматтын үстүндө иштеп жатканда – айтып берип жатканда, жазып жатканда, угуп жатканда, окуп жатканда, ал тургай ойлоп жатканда, – биз факт жана пикир деген түшүнүктөргө туш болобуз. Биз бул сөздөрдү айтабыз жана аларды колдонобуз.

Факт туурасында айта турган болсок, бул тастыкталган, чындыкка дал келген маалымат. Аны иликтөөлөрдүн, анализдин, терең эксперименттин, математикалык эсептөөлөрдүн ж.б. жолдор менен текшерүүгө жана далилдөөгө болот. Аны сенек түрдө белгилеп коюуга болот. Мисалы, силер ойгонгондо сааттын жебеси 7ни көрсөтүп турган. Демек, факт белгиленди: силер саат 7де ойгондуңар. Дагы бир мисал келтирсек, силер үй жумуштарына жардамдашып жатасыңар дейли. Идиш жууп бүтүп, 15 тарелка жууганыңарды айттыңар. Бул факт. Жөнөкөй эсептөө менен тастыкталып жатат.

Пикир жөнүндө төмөнкүдөй мисалдарды келтирүүгө болот,

М: эң мыкты, узун, сулуу, баарынан чоң ж.б. Бирок бул жеке биздин гана пикирибиз. Биз көрүп, жакшылап карап, даамдап көрүп, бул алма эң даамдуу деген чечимге келдик. Бирок силердин досуңар келди да, даамдап көрүп айтат: кандай ачуу алма же өтө эле таттуу экен. Эгер силер эң сыйлаган адамыңарга ал алманы берсеңер да, ал ачуу алма экен деп айтышы мүмкүн. Башкача айтканда, бизде үч башка пикир пайда болду. Биз акылдуу деп эсептеген адам ачуу алма экен деп койгону үчүн гана ага макул болуп кабылдоого милдеттүү эмеспиз. Бул болгону башка адамдын пикири, анын берген баасы. Анын үстүнө силерде ал пикирден айырмаланган башка дагы эки пикир бар. Демек, бул пикир. Факт менен пикир жанаша жашайт. Биз аларды ТВ жаңылыктардан, интернеттеги, соцтармактардагы билдирүүлөрдөн, китептерден, сабактарда жолуктурабыз. Эң башкысы – алардын ортосундагы айырмачылыкты жана алардын өзгөчөлүктөрүн түшүнө билүү керек. Факт менен пикирдин ортосундагы айырмачылыкты дагы терең түшүнүү үчүн, алардын өзгөчөлүктөрү менен касиеттерин иликтеп көрүү керек. факт – бул ишенүүгө боло турган маалымат, анткени ал тастыкталган, илимий /далилденген/ эксперттик, б.а. текшерилген, биз аны чындык катары кабыл алсак болот.

Пикир – бул же тигил көрүнүшкө, окуяга, кырдаалга, фактыга баа берүү. Бир эле көрүнүшкө, окуяга же фактыга байланыштуу пикирлер ар түрдүү болушу мүмкүн. Пикирлер өзгөрүшү мүмкүн.

Маалыматты колдонуу үчүн жеткиликтүү жана түшүнүктүү болгон 7 белгилерди бөлүп көрсөтүүгө болот. Алар алдамчылыктын тузагынан коргонууга жардам берет. Бул кайсы бир деңгээлде «маалыматтык шпаргалка» болуп эсептелинет.

1. Көңүлдү өзүнө бурган, чуулгандуу баш сөз: **«Сенсация!», «Укмуш!», «Тезинен оку!»**

Адатта, кадимки билдирүүлөрдө, жаңылыктарда, посттордо баш сөздөр кандайдыр бир кабар берет, жасалма түрдө кошулган сөздөр менен эмес, күчтүү фактылар менен өзүнө тартат.

2. Аракеттерге түртөт, чакырат: **«Бул маалыматты сөзсүз түрдө досторуңа, жакындарыңа билдир», «Убактыңызды текке кетирбей, биздин маалыматты колдонуңуз», «Бул кеңеш өтө маанилүү: ал сиздин убактыңызды, акчаңызды, ден соолугуңузду сактап калат».** Катардагы билдирүүлөр жана посттор бизге жөн гана кабар берет жана алынган маалыматтын негизинде биз өзүбүз бүтүм чыгарабыз жана кошумча “түрткүсү” жок чечимге келебиз.

3. Эмоционалдык чыңалуу: **«Тир укмуш окуя», «Күлкүсү жок жана жашы жок бул туурасында айтууга мүмкүн эмес», «Кантип мындай нерсе болуп кетти – шумдук!»**

Маалыматтык билдирүүлөрдө, адатта, эмоция чакырган фактылар тең салмактуу болот. Бирок бул фактылар атайлап «кооздолбойт».

5. Жөнөкөй тил менен баяндоо, дээрлик күнүмдүк тиричиликте колдонулган тилде берилет.

Классикалык медиа – мамлекеттик же жеке медиа тарабынан даярдалган билдирүүлөрдө баяндоонун белгилүү бир стили сакталат, анткени ар бир медианын өзүнүн эрежелери бар.

6. Билдирүүдө жаңылыктын булагынын жоктугу – маалымат кайдан алынды, ошондой эле билдирүүнүн автору жок.

Адатта медиа маалымат кайдан алынган булагын көрсөтөт жана авторун же авторлордун тобун белгилешет, анткени бул алардын репутациясынан кабар берет. Эгер булагы да, автору да жок болсо, ал билдирүү чын болбошу мүмкүн жана ал медианын өзү күмөн жаратышы мүмкүн.

7. Жалпыланган каармандар жана жалпыланган маалымат булактары: **«Австралиянын белгилүү илимий институтунун окумуштуулары», «Пенсионерлер карантин убагында болгон каржаттарын коротушканын билдиришти».**

Репутациясына кам көргөн заманбап медиа публикациянын каармандарынын аты-жөнүн көрсөтүшөт (эч болбосо шаар, район, көчө ж.б.), мекеменин толук жана чыныгы атын жазышат.

**8. Бир билдирүүдөгү грамматикалык катарлардын өзгөчө көптүгү.** ММКларда айрым бир катарлар, туура эмес басуулар болушу мүмкүн, бирок адатта бир билдирүүдө анча көп ката болбойт.

Заманбап маалыматтык агым абдан чоң – ар түрдүү платформаларда саат сайын жүз миңдеген жаңылыктар жана билдирүүлөр өндүрүлүп турат. Маалыматты берүү формасы да өтө көп – телевидениеден тартып, социалдык тармактарга чейин. Сапаты жагынан да маалыматтар ар түрдүү: так, так эмес, толук, карама-каршы, такталбаган, сенсациялуу болот.

**Интерактивдүү окутуу жана анын принциптери.** Интерактивдүү окутуу – окутууну уюштуруу өз ара активдүү иштешүүгө негизделет, билим берүүнүн стандарттынан сырткары формалары, көндүмдөр менен жөндөмдөрдү өстүрүү ыкмалары колдонулат. Интерактивдүү окутуу – бул кайсы бир деңгээлде диалогдук окутуу. Окутуунун интерактивдик формалары менен методдорун колдонуу аудиторияны активдүү катышууга, натыйжаларга жетишүүгө, жамаатташып иштөөгө жана билимдер менен көндүмдөрдү аңсезимдүү түрдө өздөштүрүүгө шыктандырат.

Интерактивдүү окутуунун мааниси окуу процесси студенттердин бардыгы катышкандай кылып уюштурулат, алар өз билгендерин жана ойлорун ортого сала алышат. Билимди өздөштүрүү процессинде, окуу материалын кабыл алууда студенттердин биргелешкен ишмердүүлүгү, алардын ар бири өзүнүн жеке бир салымын кошо алышат. Эң башкысы баары жагымдуу атмосферада, бири-бирин колдоо аркылуу ишке ашат, жаңы билимдерди гана үйрөтпөстөн, өз алдынча таанып билүү ишмердүүлүгүн өнүктүрөт. Интерактивдүү формалардын өзгөчөлүгү – бул катышуучулардын өз ара аракеттенүү активдүүлүгүнүн бийик деңгээли, катышуучулардын эмоционалдык, руханий биримдиги.

#### **Сабак өтүүнүн интерактивдүү формалары:**

- Окуучулардын кызыгуусун арттырат;
- Ар бирин окуу процессине активдүү катышууга түртөт;
- Ар бир окуучунун сезимдери эске алынат;
- Материалды мыкты өздөштүрүүгө өбөлгө түзөт;
- Кайтарым байланыш менен камсыз кылат;

– Катышуучулардын пикирин жана мамилесин калыптандырат;

– Жүрүм-турумун өзгөртүүгө өбөлгө түзөт.

#### **Интерактивдүү окутуу деген:**

- Активдүүлүк жана өз ара байланыш, анын аркасында мугалим да, окуучулар да процесске тартылып, биргелешип чечим издешет;
- Теңчилик жана өз ара ишеним, бул болжолдуу чечимдерди ачык талкуулоого жардам берет;
- Чыгармачыл мамилени өстүрө турган эксперименттик ишмердүүлүк.

**Окутуунун интерактивдүү каражаттары.** Окутуу каражаттары – бул окуу процессин уюштуруу үчүн колдонула турган жана окутуу материалдарын тааныштыра турган объект менен предметтердин комплекси. Окутуу убагында 80% маалымат көз аркылуу кабыл алынгандыктан, сапаттуу интерактивдүү окутуунун башкы талаптарынын бири көрсөтмөлүүлүк болуп саналат. Ошондуктан интерактивдүү окутуу каражаттарынын көпчүлүгү бул факторду эске алат.

#### **Адабияттар:**

1. «Медиа сабаттуулук боюнча мультипликаторлор үчүн практикалык колдонмо». / Жалпы ред. В.Ф. Иванов. -Киев: Эркин Пресса Борбору, Украина прессынын Академиясы, 2019.
2. «Коммуникация маалыматты жеңет: калптар дүйнөсү кантип көп учурда чындыктар дүйнөсүн жеңет»: Г.Г. Почепцов. – Rezonans.kz, 2020.
3. «Пропаганда башкалардын мээсин башкаруу искусствосунун түбөлүктүү жаш куралы»: Г.Г. Почепцов. – Rezonans.kz, 2020.
4. «Дипфейк жана дезинформация»: Методикалык колдонмо/ Агнешка М. Вальорска; нем. тилинен кот. В.А. Олейник. – М.: Украина прессынын Академиясы, 2018.
5. «Массалык маалымат жана коммуникация теориясы»/ С.В. Партыко. - Львов: Афиша, 2008.
6. «ММК коомго манипулятивдик таасир этүү каналы катары»: Я.Полищук, С.Гнатюк, Н.Сейлова. – Ukrainian Scientific Journal of Information Security, 2015.
7. «Маалыматтын түрлөрү жана касиеттери»: Вики учебник, 2017.
8. «Маалыматтын классификациясы»: / Сөздүктөр жана энциклопедиялар., 2018.
9. Жусупбек кызы Д. Использование интернет - ресурсов в образовательном процессе. / Известия ВУЗов Кыргызстана. 2014. №. 9. С. 157-158.
10. Жусупбек кызы Д. Современные проблемы обучения к компьютерному знанию на кыргызском языке. / Известия ВУЗов Кыргызстана. 2014. №. 9. С. 159-160.